

TOMAS COLBENGTON

MARJA HELANDER

AEJLIES

Villkoren för samisk kultur

En rapport för Viermie K
och Kultur i Norr av Tomas Bokstad

2022-01-30

GIRON SÁMI TEÁHTER

Innehåll

1 Uppdraget

2 Sammanfattning

3 Samisk kultursyn

4 Samiska kulturella rättigheter

- a. Grundlagen, minoritetslagen, internationella konventioner och deklarationer

5 Viermie K:s kulturverksamheter – Under vilka villkor agerar samiska kulturverksamheter?

- a. Verksamheternas ekonomiska villkor
- b. Verksamheternas organisering
- c. Verksamheternas betydelse

6 Regionala kulturplaner och det kulturpolitiska positionspappret

- a. Det ekonomiska stödet idag
- b. Om intentionerna i positionspappret ska genomföras, vad skulle det kunna innebära?
- c. Hur kan regionerna stärka samisk kultur kommunalt och nationellt?

7 Den svenska staten och Sametinget

- a. Den ekonomiska utvecklingen från staten till Sametinget
- b. Jämförelse med Norge
- c. Vad skulle kunna vara en rimlig utgångspunkt för en ekonomisk rättvisa?

8 Särskilda utmaningar/områden som en samisk kulturverksamhet behöver förhålla sig till

- a. De samiska språken
- b. Kompetens
- c. Geografi och gränser
- d. Utbud och arrangörer
- e. Hela den samiska kulturella infrastrukturen behöver stärkas

9 Analys och förslag på insatser

- a. Stärk hela det samiska kulturlivet
- b. Skapa ett samiskt kompetenscentrum
- c. Skapa ett samiskt språkcentrum
- d. Tillgängliggör utbud och stärk arrangörskapet
- e. Inrätta en nomadisk mötesplats för samisk kultur och samiska konstnärer

1 Uppdraget

VIERMIE K ÄR ETT NÄTVERK som består av sex samiska kulturverksamheter på den svenska sidan av Sápmi. Grundarna är Aejlies, Giron Sámi Teáhter, Sameföreningen i Stockholm, Stiftelsen Gaaltije, Sáhkie – Umeå sameförening och Tjállegoathe. Målet för nätverket är att skapa en gemensam och kraftfull aktör som kan verka nationellt, regionalt och lokalt för hela det samiska kulturlivets bästa.

KULTUR I NORR ÄR ETT INTERREGIONALT samarbete mellan Region Norrbotten, Region Västerbotten, Region Jämtland Härjedalen och Region Västernorrland där man gemensamt lagt fram ett kulturpolitiskt

positions-papper som bland annat definierar att stärkandet och utvecklingen av det samiska kulturlivet är en av tre prioriteringar för norra Sverige.

VIERMIE K OCH KULTUR I NORR har därför enats om ett samarbetsavtal där en av uppgifterna är att genomföra denna rapport samt att i nära dialog med varandra hitta förbättringsområden och konkreta kulturpolitiska förslag som stärker hela den samiska kultursektorn.

UTGÅNGSPUNKTEN FÖR UPPDRAGET är att genomföra en rapport av villkoren för befintliga samiska kulturaktörer som ingår i Viermie K och de övergripande förutsättningarna för samisk kultur i de fyra regionerna samt att utifrån detta beskriva behoven inom de fyra regionerna för samisk kultur. Intentionen var att göra en närläsning av de samiska kulturverksamheterna, men bedömningen har gjorts att de ekonomiska förutsättningarna är så knappa att det inte är meningsfullt för denna rapports syfte.

RAPPORTEN KOMMER ÄVEN att se närmare på hur det offentliga Sverige inklusive den svenska staten och regeringen skulle kunna agera för den samiska kulturens bästa.

RAPPORTEN KOMMER INTE GÅ IN i hela Sápmis situation förutom vid vissa jämförelser hur Sverige och Norge agerar för den samiska kulturen. Sápmi sträcker sig över fyra länder (Norge, Sverige, Finland och Ryssland) och det är viktigt att bära med sig. Den mer direkta anledningen är att Samerådet¹ (Samernas gemensamma ideella, kulturpolitiska och politiska institution på nordisk nivå) genomför en liknande kartläggning ur ett pansamiskt perspektiv och ambitionen är att de båda kartläggningarna kan komplettera varandra.

RAPPORTFÖRFATTARE är Tomas Bokstad från Giron Sámi Teáhter och texten har delats vid flera tillfällen för synpunkter och justeringar från både Viermie K och Kultur i Norr.

¹ <https://www.saamicouncil.net/se/hem/>

2

Sammanfattning

DET SOM ÄR UNIKT med denna rapport är att den utgår ifrån det samiska kulturlivets egen situation. De slutsatser som dras bottnar i de analyser och konstateranden som gjorts av de instanser (regeringen, statliga kulturmyndigheter, Sametinget, regioner och kommuner m.fl.) som har ansvar för de förutsättningar som råder för det samiska kulturlivet. Dessa förutsättningar sätts i kontrast mot den verklighet och de villkor som möter de samiska kulturverksamheterna dagligen.

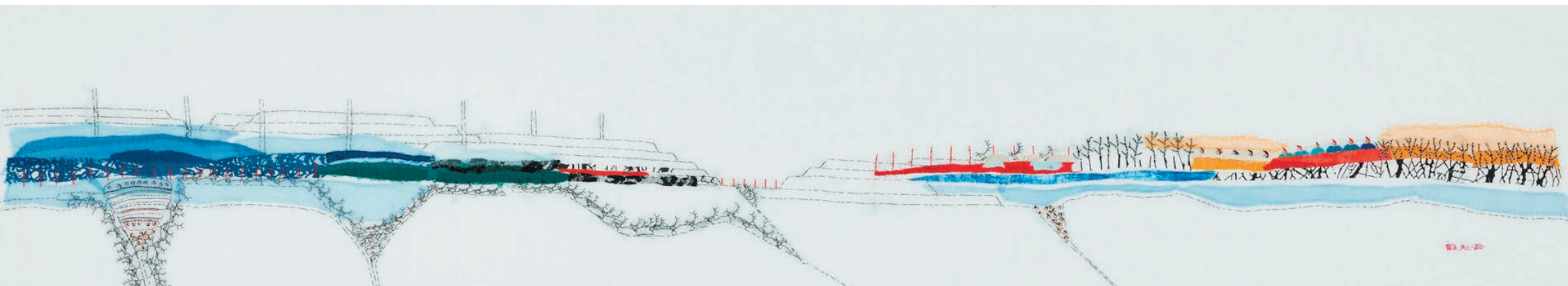
GENOM DETTA TRÄDER EN BILD FRAM där en djup orättvisa blir tydlig när man jämför villkoren mellan svenska och samiska kulturverksamheter. För att jämna ut orättvisan behöver hela den samiska kulturinfrastrukturen stärkas rejält för att åtminstone ha samma förutsättningar som dess svenska motsvarigheter. I denna rapport föreslås som ett första steg att kulturanslaget till Sametinget till en början höja med 50 mkr årligen.

RAPPORTEN LANDAR ÄVEN I att det stora övergripande behovet är att stärka hela den samiska kulturella infrastrukturen. En spegling av det svenska kulturpolitiska systemet där det finns resurser för bidragsgivning, stabila kulturinstitutioner, stöd till produktion, arrangörer, stipendier till konstnärer, museer. Allt utformat av samiska experter som förstår och är grundade i den samiska kultursynen.

AVSLUTNINGSVIS FÖRESLÅR RAPPORTEN åtgärder som stärker hela det samiska kulturlivet:

- **Väsentligt ökade resurser.**
- **Skapandet av kompetens- och språkcentrum.**
- **Tillgängliggör utbud och förbättra arrangörskunskapen.**
- **Skapa en nomadisk mötesplats som verkar över hela Sápmi.**

För att komma dit menar rapporten att läsaren behöver förstå hur den samiska kultursynen ger förutsättningarna för hur samisk konst och kultur skapas och relaterar till hela den samiska världen och historien. Detta nästa kapitel är skrivet av Christina Hætta (chef för Samrådets kulturavdelning) för att ett så samiskt inifrånperspektiv som möjligt kan uppnås.

3 Samisk kultursyn

KONST OCH KULTUR UR VÅRT PERSPEKTIV

Den samiska multikonstnären Nils-Aslak Valkeapää (1943-2001) var på sin tid engagerad i att förmedla förståelse för den samiska konstens och kulturens unika karaktär och talade ofta om hur samiska konstnärer naturligt arbetade multidisciplinärt och om hur varje same är en konstnär.

Det samiska sättet att leva, arbeta och skapa metoder har alltid hängt ihop och måste ses och förstås holistiskt. De kreativa metoderna, duodji och konst har inte varit separata händelser, utan snarare en del av livet och kulturella praktiken. Till exempel används hela djuret när det slaktas, en del blir mat, en del blir varma kläder, andra saker bältesknappar, en kniv eller något abstrakt och vackert att titta på.

1979 skrev Valkeapää boken "En helsing fra Lappland" där han förklarar att:

"Art as an isolated phenomenon is unknown to the Sámi. As a result, artists as a professional group are also a product of modern society, a result of the mad rush of our time. Through the Sámi lifestyle, each moment in life becomes an artistic experience. Carving with a knife, colorful clothes with a belt, a cap and a scarf, white moccasins on the snow, isn't it a dance, even if the steps may be unsteady from time to time? Isn't it beautiful when folk sit down in the snow, make a fire and gather around the flames?"

"Konsten som ett isolerat fenomen är okänt för samerna. Som ett resultat är konstnärer som en yrkesgrupp också en produkt av det moderna samhället, ett resultat av vår tids galna rusning. Genom den samiska livsstilen blir varje ögonblick i livet en konstnärlig upplevelse. Att tälja med en kniv, färgglada kläder med bälte, mössa och halsduk, vita bällingskor på snön, är det inte en dans, även om stegen ibland kan vara ostadiga? Är det inte vackert när folk sätter sig i snön, eldar och samlas kring lågorna?"

Traditionellt har samerna inte haft ord för konst och konstnärer. Orden "dáidda" (konst) och dáiddar (konstnär) har i modern tid översatts till samiska och används idag när det hänvisar till konst eller konstnärer. Ändå har praxis i Sápmi inte förändrats. Allt måste fortfarande förstås och ses på ett holistiskt sätt. Samisk konst, kultur och duodji kan därför inte definieras inom vissa termer eller fack enligt den västerländska modellen, eftersom det är en del av en helhet och en levande kultur som ständigt är i rörelse.

Samerådets rapport om varumärket Sámi Duodji från 2016 drar också slutsatsen att: «Duodji kan alltså ha många betydelser beroende på sammanhanget. Duodji har social, psykologisk och ekonomisk betydelse och de är ofta sammanflätade. Eftersom begreppet duodji uppfattas så annorlunda i den levande samiska kulturen blir det omöjligt att ge det en definitiv och slutlig definition »

Kulturbegreppet definieras brett i ett samiskt perspektiv och inkluderar även livets materiella grund. Just för att de kreativa praktikerna är så sammanflätade med livsstilen, våra band till land och vatten, försörjningen, kulturarvet, den traditionella kunskapen, språket och traditionella metoder. Samiska kulturaktörer och konstnärer har alltså ett viktigt socialt uppdrag: att ta hand om och föra vidare våra kreativa metoder, traditionella kunskaper och språk.

De flesta samiska näringar kan betraktas som kulturnärings eller kreativa näringar, eftersom de flesta näringarna baserar sin verksamhet i den samiska kulturen, och har också en anti-reduktionistisk näringsutövning.

Samiska kreativa praktiker och kreativa näringar med en holistisk tillnärmning är ofta hållbara och arbetar utifrån principerna om att man aldrig ska ta mer än man behöver och alltid se till att det finns mer kvar för kommande generationer.

"... buot maid mii bargat, bargat maiddái boahhtevaš buolvvaid ovdii, vai sis livčče vejolašvuodát eallit Sámis ja sápmelažžan. Min dáidaga ja kultuvrra vuolggasadji iešalddis lea 1000 jagi dás duohko."

"... allt vi gör, det gör vi för de kommande generationerna, så att de skall kunna ha möjlighet att leva i Sápmi som samer. Vår konst och kultur har ett ursprung, 1000 år från nu, framåt i tiden."

Jenni Laiti, dáiddar/konstnär

VARFÖR SKILJER SIG DET SAMISKA FÄLTET FRÅN DET NATIONELLA?

Sápmi är en gränsöverskridande nation som sträcker sig över fyra nationalstater: Finland, Norge, Ryssland och Sverige. Samer reser, arbetar och lever över dessa gränser och anser sig vara ett folk och en nation.

Liksom det samiska folket sträcker sig det samiska konst- och kulturområdet också över de fyra nationella gränserna och bidrar till att stärka samisk sammanhållning och identitet. Det ligger i fältets natur att arbeta gränsöverskridande mellan nationer och konstarter vilket till exempel kan ses i innehållet för samefestivaler, teaterföreställningar, bandkonstellationer, konstprojekt, filmproduktioner, litterära publikationer och andra samiska konst och kulturproduktioner. På en samisk festival

kommer du också att träffa publik från hela Sápmi, men också konstnärer från hela världen eftersom samiska artister också arbetar med andra globala urfolksnätverk.

Redan för 50-60 år sedan när samisk modern musikhistoria började skrivas och den allra första påskfestivalen i Guovdageaidnu (Kautokeino)

”De säger att det samiska musikfältet är smalt och litet, men det samiska musikfältet måste ses holistiskt över nationella gränser i Sápmi. Samisk musik blomstrar där inom ett brett spektrum av genrer och samarbeten”

- Christina Hætta, chef för Samrådets kulturavdelning

arrangerades kunde man uppleva Nils-Aslak Valkeapää på scenen med jojkare från hela Sápmi, som Inga Juuso, Jaakko Gauriloff, Åsa Blind, Ellen-Anne Buljo med flera. Valkeapää släppte också flera jojk- och musikreleaser, ofta i samarbete med artister från hela Sápmi.

Även om det har runnit en hel del vatten under broarna sedan den tiden, är det något som fortfarande finns. Det samiska konst- och kulturfältets gränsöverskridande samarbete praktiseras fortfarande och är grundläggande för förståelse och utveckling av fältet.

PREMISSER FÖR ATT FÖRSTÅ DET SAMISKA KONST- OCH KULTUROMRÅDET:

Det samiska konst- och kulturfältet betraktas som ett område över fyra nationella gränser, och samiska kulturarbetare och konstnärer arbetar naturligtvis över dessa nationella gränser.

Samisk konst, duodji och kreativitet bör förstås som interdisciplinära kreativa praktiker som är nära sammanflätade med livet och därför är i ständig rörelse.

Samisk konst och kreativ praktik är ofta till sin natur hållbara och arbetar efter principerna för att föra kulturarvet och jorden vidare till kommande generationer.

4

Lagar och konventioner – Samiska kulturella rättigheter

Det är viktigt att den samiska kultursynen följer med i läsningen av hela rapporten. Den är ett raster som ligger till grund för förståelsen av hur det samiska kulturlivet kan stärkas på med utgångspunkt i den samiska kultursynen.

Det andra rastret som denna rapport ber läsaren om att bära med sig handlar om de rättigheter och då särskilt de kulturella rättigheterna som det samiska folket har erkänts av lagar, konventioner och andra styrmedel.

Grunden för det samiska folkets kulturella rättigheter utgår bland annat ifrån Sveriges grundlag² och lagen om nationella minoriteter och minoritetspråk³. Vidare har Sverige åtaganden om mänskliga rättigheter för samer som urfolk och nationell minoritet genom Europarådets Ramkonvention om skydd för nationella minoriteter⁴.

Det finns även annat som bidrar till de samiska kulturella rättigheterna som till exempel FN:s urfolksdeklaration, men här görs valet att fokusera på de två lagar och den konvention som förpliktigar det offentliga Sverige (kom-

mun, region, stat och dess myndigheter eller liknande) att agera för de samiska kulturella rättigheterna. Man kan säga att två principer styr nationellt och internationellt. Det offentliga Sverige ska främja samers möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige. Samer har rätt till inflytande i frågor som berör dem (bland annat i frågor som gäller samisk kultur).

DESSA PRINCIPER VILAR PÅ TRE GRUNDER:

Jämlikhet. Att personer som tillhör det samiska folket ska ha samma möjlighet att behålla och utveckla sin kultur och att påverka som personer som tillhör majoriteten.

Särskilda åtgärder. För att samer ska ha samma möjligheter som personer från majoriteten att behålla och utveckla sin kultur behövs särskilda positiva åtgärder för att kompensera mot tidigare diskriminering.

Inflytande. För att åstadkomma detta behövs samma rättigheter och delaktighet för samer som för majoriteten. Då krävs särskilda åtgärder för effektivt deltagande och inflytande.

Enkelt uttryckt ska det offentliga Sverige inte bara främja den samiska kulturen utan även genomföra särskilda positiva åtgärder för att se till att så sker.

² Lag 2010:1408

³ Lag 2009:724 ändrad 2019 som lag 2019:938

⁴ Ramkonvention om skydd för nationella minoriteter. SÖ 2002:2

5

Viermie K:s kulturverksamheter

– Under vilka villkor agerar samiska kulturverksamheter?

Vid den inledande planeringen av denna rapport var tanken att göra en närläsning av de sex kulturverksamheter som grundat Viermie K. Efter att ha genomfört intervjuer med alla sex verksamheter, gått igenom verksamhetsrapporter, årsredovisningar och liknande bedömer rapportförfattaren att det knappast är verkningsfullt att dyka djupare ner i en analys av respektive verksamhet då de ekonomiska villkoren är så knappa. Verksamheterna agerar under stor ekonomisk stress, men trots det presterar man en mängd aktiviteter som har en avgörande betydelse för den samiska gemenskapen och den svenska publiken.

Men innan texten går vidare ges här en kort beskrivning av de sex kulturverksamheterna med deras egna ord så att läsaren kan orientera sig.

AEJLIES är ett kulturcentrum och museum, genomsyrat av samisk norm under utveckling och uppbyggnad. Aejlies är en mötesplats, ett rum för kunskap, ett konstresidens, ett showroom, en kreativ nod för skapande, en "safe space" för kulturell utveckling, och museum som skapas löpande. Tillsammans med områdets samiska resurser, det heliga fjället och kulturreseptatet Aatoeklibpie, historien, berättelserna och våra samarbeten med ett flertal institutjoner, finns här grunden och jordmånen för ett nytt samiskt museum i Tärnaby.

Aejlies har etablerats i egna lokaler i Tärnaby där vi bedriver en expanderande verksamhet. Vi organiserar kurser, publika program, utställningar, och mer. Vi samverkar med både lokala, nationella och internationella samiska organisationer, konstnärer och kulturarbetare, vilka också använder våra lokaler och resurser efter egna behov.

Aejlies är skapat AV samer FÖR samer. Aejlies verksamhet handlar OM samer och samisk kultur, om kulturarv, historia och nutid, sedda och förmedlade av samer själva. Aejlies koncept har växt fram ur långvariga samiska och fyller många behov i det samiska samhället, i Sápmi och i Sverige och är en institution som har saknats i det samiska och det svenska kulturlandskapet. Aejlies vill bidra till samiska folkets egna kulturella utveckling. Vi vill ta ansvar. Vi vill ge möjligheter. Vi vill utveckla Sápmi och därmed även Sverige.

GIRON SÁMI TEÁHTER är det samiska folkets teater och en angelägenhet för hela Sverige. Teatern har sina rötter i den fria teatergruppen Dálvadis, en pionjärverksamhet utan fast scen, som spelade på samiska språk med turnéer i Norden, Europa och Kanada. 1992 etablerades Sámi Teáhter och bytte namn till Giron Sámi Teáhter 2009. Teatern har egen scen, lokaler och administration i Kiruna. Giron

Sámi Teáhters uppdrag är att bedriva professionell scenkonst med den samiska kulturen och identiteten som grund och främja de samiska språken genom att lyfta samhällsaktuella frågor.

Giron Sámi Teáhter är en viktig arena för scenkonst och utvecklar scenkonst som främst vänder sig till alla samer. De olika produktionerna riktar sig till barn, ungdomar, vuxna och äldre. Teatern har en repertoar där publiken kan ta del av föreställningar utifrån sitt eget modersmål och sina språkkunskaper. Det innebär att samiska språk och svenska används som scenspråk. Alla teaterns föreställningar turnerar i det samiska traditionella bosättningsområdet, Sápmi samt i övriga delar av Norden. Teatern verkar bildande genom att ta initiativ till seminarier och erbjuda samtal mellan vetenskap och scenkonst. Teatern bedriver utvecklingsarbete inom manusskrivande och verkar för att stimulera teaterintresset.”

SAMEFÖRENINGEN I STOCKHOLM bildades 1947 och har genom åren bedrivit verksamhet med skiftande fokus. Föreningens missionsformulering är följande: ”Föreningen har till uppgift att i Stockholm med omnejd, ta tillvara och befrämja samiska intressen i kulturellt, socialt och ekonomiskt hänseende, samt att arbeta för att sprida kunskap om samiska förhållanden. Detta skall ske under demokratiska former och enligt samisk tradition.”

Sameföreningen bedriver och planerar en kontinuerlig verksamhet där utveckling av samisk kultur och språk samt social samvaro är i fokus. Samer i Stockholm är den centrala målgruppen. Aktiviteter inom området är språkcirklar, språkkaféer, språkbud, slöjdkurser, familjeträffar, kulturcirklar samt medlemsträffar med samisk mat och kultur i fokus.

Därutöver bedriver sameföreningen och planerar bedriva arrangörsverksamhet med gästspel av samisk teater, föreläsningar, samiskt nationaldagsfirande samt en egenproducerad samisk musik- och berättarkväll, Samisk Afton (inkluderar skolföreställningar på dagtid) riktade till den stora allmänheten såväl som samer i Stockholm. Se bilaga verksamhetsplan för 2022 – 2024.

MARJA HELANDER

AEJLIES

Vi samordnar och informerar om evenemang med samiskt kulturinnehåll. En partner där är Stockholms stadsbibliotek som gärna arrangerar samisk barnkultur. Andra svenska kulturinstitutioner som konsthallar, museer, festivaler, konsertarrangörer och föreläsningssarrangörer kontakter oss för att nå den samiska publiken och samiska kulturaktörer i Stockholm samt den allmänhet som uttryckt sitt intresse genom medlemskap i våra sociala medianätverk och nyhetsbrev, ca 4 000. Genom annonsering i sociala media har vi en potential att nå 220 000 medborgare i region Stockholm.

Förutom mindre verksamhetsstöd från Sametinget och Region Stockholm om sammanlagt ca 290 tkr per år, finansieras verksamheten genom sökta projektstöd som omfattar 2 till 3 mkr per år. Samordning av samråden i det samiska förvaltningsområdet enligt nationella minoritetsspråklagen i Stockholms stads och regions förvaltningar tar stora resurser i anspråk. Att märka är att upp till fyra föreningsmedlemmar deltar i samråden på ideell oavlönad tid upp till 20 ggr per år.

STIFTELSEN GAALTJE bildades 1984 för att verka för det samiska folkets kulturella och kristna intressen, bl.a. genom att driva det samiska kulturcentret Gaaltje. Stiftelsens verksamhet bidrar till kulturell, språklig och näringsmässig utveckling av det samiska samhället i det sydsamiska området. Genom det sydsamiska kulturcentret ska Stiftelsen Gaaltje verka som ett publikt och välkomnande centrum för information om det samiska samhället och kulturen samt vara en samisk mötesplats. I kulturcentret bedrivs utställningar, event och föreläsningar. Stiftelsen Gaaltje renoverar just nu sina utställningslokaler med syfte att utveckla ett samiskt museum. Verksamheten är belägen i Staare/Östersund..

SÅHKIE – Umeå sameförening – Är en mycket aktiv sameförening i Sapmi. Sedan bildandet i 1977 har den verkat för att främja samisk kultur och samiska intressen i samhället. Varje år sedan 2000 har Såhkie arrangerat Ubmejen Biejvieh / Samiska veckan som är en samisk kulturfestival. Den har vuxit och är idag den största renodlade samiska

kulturfestivalen i landet. Festivalen arrangeras i samverkan med samiska aktörer regionalt och internationellt, men också med arrangörer i Ubmeje. Programmet är brett, t ex föredrag barnaktiviteter, utställningar, konserter. Sedan 2013 driver Sáhkie det samiska kulturhuset Tráhppie i Ubmeje. På Umesamiska betyder Tráhppie ett renhorn med många grenar, vilket symbolisera kulturhusets breda verksamhet. Här pågår samisk kulturverksamhet hela året.

Ubmejen bievjeh och Trahppie har utvecklats till att vara samiska mötesplatser, sådana mötesplatser är mycket centrala och viktiga i det samiska samhället. Det återspeglas i all den aktivitet som andra aktörer förlägger i Ubmeje under vår kulturfestival och till vårt kulturhus. Här finns ett brett utbud av samisk kultur för en samisk såväl som en allmän publik. Här aktualiseras samiska frågor och samiskt kulturliv för samhället. Som

arrangör faciliterar Sáhkie för samiska kulturutövare, skapar arenor och lyfter/sätter samisk kultur på samhällets dagordning.

TJÁLLEGOAhte är ett samiskt författarcentrum som ska verka för att ge fler samer möjlighet att läsa och skriva på sitt eget språk. Syftet med Tjállegoahte är att bidra till att ta bort de hinder som i dag ligger i vägen för samiskt författarskap och utgivning av samisk litteratur. Genom att ge litteraturen bättre förutsättningar stärker vi den samiska kulturen och de samiska språken. Det övergripande målet är att fler ska få tillgång till litteratur på samiska och litteratur skriven av samer på andra språk. Alla människor med samiska som modersmål ska ges möjlighet att utveckla en god läsförståelse och ha tillgång till litteratur på sitt eget språk. Fler vägar ska också öppnas så fler får möjligheter till en konstnärlig upplevelse genom litterära samiska möten, via workshops, författarsamtal och seminarier. Vi ska både stötta personer på vägen till ett författarskap och se till att den utgivna samiska litteraturen kommuniceras. Det långsiktiga målet är att förbättra den litterära infrastrukturen så att den även kommer Sápmi till del. Det här leder vidare till att stärka människors självtillit och språkliga identitet. Kunskapen om läsningens betydelse för utbildning, bildning och ökad delaktighet i samhällslivet ska också lyftas fram.

Gemensamt för dessa samiska kulturverksamheter är att de har en mycket utsatt situation där verksamhetsmedel är knappa, där det saknas resurser för utveckling där projektmedel och projektberoendet är för stort och en knapphet råder för verksamheternas organisering och administration. Mer om det under nästa rubrik.

En situation som krockar med de lagar och kulturella rättigheter som beskrivits tidigare.

AEJLIES

VERKSAMHETERNAS EKONOMISKA VILLKOR

Det totala verksamhetsstödet till Aejlies, Giron Sámi Teáhter, Sameföreningen i Stockholm, Stiftelsen Gaaltije, Sáhkie – Umeå sameförening och Tjállegoahte uppgår till cirka 12 mkr⁵. Med verksamhetsstöd menas årligen återkommande verksamhetsanslag från stat, region och kommun, inte projektbidrag, biljettintäkter eller annan extern finansiering.

Här ska vi också ha i åtanke att de cirka 7 mkr som går till Giron Sámi Teáhter är en stor del av kakan vilket beror på att scenkonst är kostsamt att producera. I jämförelse med en genomsnittlig svensk länsteater (Som jämförelse har Västerbottensteatern cirka 30 mkr i verksamhetsanslag) är dock den summan också väldigt låg.

Det genomsnittliga verksamhetsanslaget för de sex verksamheterna är alltså knappt 2 mkr. Och om man undantar Giron Sámi Teáhter sjunker summan till 1 mkr.

⁵Aejlies 0 kronor (organiserat via Storumans kommun med projektmedel), Giron Sámi Teáhter 7 mkr, Sameföreningen i Stockholm 300 000 kronor (drivs av återkommande projektmedel), Stiftelsen Gaaltije 1,9 mkr, Sáhkie - Umeå sameförening 2 mkr, Tjállegoahte 800 000 kronor. Totalt cirka 12 mkr.

VERKSAMHETERNAS ORGANISERING

Trots de mycket knappa grundresurser som står till verksamheterna förfogande lyckas man ändå organisera sig på ett imponerande sätt. Alla sex verksamheter har fungerande organisationer, men är utsatta för stress som kommer som en konsekvens av de låga verksamhetsanslagen och en stor efterfrågan på samisk kunskap och kompetens från yttvärlden.

Eftersom anslagen är så låga behöver verksamheterna en hög grad av externfinansiering för att komma upp i kapacitet kring personal och administration. Det innebär i praktiken att man genomför projekt genom att söka stöd från en mängd olika håll (kommunala, regionala, nationella, nordiska och privata medel). Projekten som genomförs ligger ofta nära den planerade ordinarie verksamheten och blir alltså det enda sättet att nå de mål som verksamheten har. Konsekvensen av detta blir en hårdare belastning på organisationen som behöver hantera ansökningar och redovisningar från ett flertal ekonomiska källor.

De senaste årens stora uppsving och synlighet för den samiska kulturen genom nationella och internationella framgångar för bland annat Jon-Henrik Fjällgren, Monica L Edmondson, Amanda Kernell, Britta Marakatt Labba, Anders Sunna, Linnea Axelsson, Elin Anna Labba, Sofia Jannok, Sara Ajnnak,

och många fler har skapat en efterfrågan på att veta mer och engagera fler samiska konstnärer (med konstnärer menas här alla konstformer). Samma sak gäller för utbildningar från grundskola till universitet samt för bland annat TV-serier, utställningar, scenkonstföreställningar som har samisk tematik. Det går åt mycket tid och energi för verksamheterna att svara på förfrågningar kring detta och samtidigt upplever man att det är något som inte kan ignoreras.

Trots att verksamheterna är stressade och utsatta lyckas man organisera sig och genomföra en imponerande mängd aktiviteter och evenemang. Paradoxalt blommar ändå den samiska kulturen. Situation är dock mycket skör och behöver beaktas av det offentliga Sverige.

VERKSAMHETERNAS BETYDELSE

De sex samiska kulturverksamheter som vi utgår ifrån här representerar en majoritet av de samiska kulturverksamheter som existerar på den svenska sidan av Sápmi. Det samiska kulturlivet har förstås några andra aktörer som

är betydelsefulla som till exempel Sámi Duodji. Det innebär att ansvaret att producera och arrangera kulturhändelser som har betydelse för hela den samiska befolkningen i Sverige är stort på dessa sex verksamheter.

Det ansvaret innebär att var och en av verksamheterna genomför aktiviteter riktade mot och producerade för barn och unga, genomför språkinsatser på de fem samiska språken och ofta agerar långt utanför sin hemmakommun. Det här genomförs utöver den kärnverksamhet som varje verksamhet har eftersom man ser det som en samisk samhällsuppgift som behöver genomföras. Här handlar det om ett ansvarstagande som går långt utöver vad en svenska kulturverksamhet normalt skulle ta.

*Det kan inte nog betonas hur väsentligt detta ansvarstagande är för hela den samiska befolkningen.
Att samiska barn och unga får möjlighet
att ta del av sin egen kultur.
Att de hotade samiska språken talas och gestaltas.
Att summan av verksamheternas aktiviteter når
stora delar av den samiska gemenskapen.*

6 Regionala kulturplaner och det kulturpolitiska positionspapperet

Kultur i Norr har tidigare i sina respektive kulturplaner (Västernorrland, Jämtland Härjedalen, Västerbotten och Norrbotten) lyft fram behovet av att stärka den samiska kulturen. Att de fyra regionerna i norr nu organiserat sig interregionalt innebär att det på ett bättre sätt kan möta den samiska kulturen och dess verksamheter som i hög grad återfinns och agerar inom detta område.

Det finns dock omständigheter som denna rapport noterar som att Stockholm (där Sameföreningen i Stockholm återfinns) är en stor arena för den samiska kultur som i huvudsak produceras i de norra delarna av Sverige och Sápmi. Det samiska kulturlivet är också vidare än de regionala och nationella gränser som delar upp Sápmi. Det är naturligt för det samiska kulturlivet att verka över hela Sápmi som sträcker sig över fyra länder (Norge, Sverige, Finland, Ryssland).

Med det sagt är perspektivet i denna rapport framför allt regionalt och

nationellt. En av anledningarna till det är det kulturpolitiska samspelet mellan region och stat som pågår genom kultursamverkanmodellen. Det nordiska perspektivet är också centralt, men där går denna kartläggning inte djupare eftersom Samerådet som sagt gör en egen kartläggning med det perspektivet.

DET EKONOMISKA STÖDET IDAG.

De samlade verksamhetsanslagen för de sex samiska kulturverksamheterna från de fyra regionerna uppgår till cirka 1 mkr⁶ för 2020. Det är förstås en mycket låg summa. Vad som hänt är dock att flera av regionerna aktivt stödjer verksamheterna genom projekt- och utvecklingsmedel som syftar till att stärka verksamheternas kärnverksamhet. Det handlar till exempel

⁶ Giron Sámi Teáhter ca 200 tkr från Region Västerbotten, 500 tkr från Region Norrbotten. Sáhkie ca 150 tkr från Region Västerbotten, Gaaltije ca 150 kr från Region Jämtland Härjedalen.

AEJLIES

DAN JÅMA

om medel genom kultursamverkansmodellen som gått och går till Aejlies och Giron Sámi Teáhter där regionerna i Norrbotten och Västerbotten är medfinansierare.

När det gäller Viermie K och Kultur i Norr har ett samarbetsavtal upprättats som möjliggör att nätverket kan anställa en koordinator, genomföra denna kartläggning och agera kulturpolitiskt. Avtalet omfattar 800 tkr.

Så även om verksamhetsanslagen är mycket låga pågår det flera processer som pekar mot en annan riktning hos regionerna. Detta uttrycks också tydligt i det kulturpolitiska positionspapper som lanserades 2020 under Folk och Kultur i Eskilstuna av Kultur i Norr. Den första prioriteringen av tre handlar om den samiska kulturen.

”URFOLKET SAMER

De fyra nordligaste länen ligger i traditionellt samiskt område, Sápmi. Urfolket samernas kulturarv är därför en viktig del av norra Sveriges samlade kulturuttryck. Att stärka den kulturella identiteten genom möjlighet att ta del av den egna kulturen för urfolk och nationella minoriteter och ska prioriteras i de nordligaste regionerna. Att höja samhällets kunskap om urfolk och nationella minoriteter, både historiskt och samtida är prioriterat för vår demokratiska utveckling och kulturella mångfald i regionerna.

- *Utveckla samverkan med Sametinget och andra samiska kulturinstitutioner*
- *På olika nivåer verka för samiska scener och samiska center*
- *Främja insatser för den samiska kulturen*

OM INTENTIONERNA I POSITIONSPAPPERET SKA GENOMFÖRAS, VAD SKULLE DET KUNNA INNEBÄRA?

Det skriande behovet hos de samiska kulturverksamheterna är ett kraftigt ökat verksamhetsstöd. Den bedömningen gör verksamheterna själva⁷ där man bland annat betonar behovet av att bygga långsiktiga, stabila samiska kulturinstitutioner samt ett heltäckande system för hela den samiska kulturella infrastrukturen.

Även om det inte direkt utlovas i positionspapperet så är det här den avgörande frågan för att stärka den samiska kulturen ligger. Det kommer att krävas ett långsiktigt och ökande ekonomiskt engagemang från de fyra regionerna, men det kan knappast vara enbart en regional angelägenhet att så sker. Det är en angelägenhet för hela det offentliga Sverige att så sker.

Den ena sidan av myntet är hårt ekonomiskt präglad. Den andra sidan av myntet är att den investering som det argumenteras för här kommer att få mycket positiva effekter för både den samiska och den svenska befolkningen. Konstnärligt blommar redan den samiska kulturen och konsten som vi har konstaterat tidigare. Det är rimligt att förvänta sig att en långsiktig investering i det samiska kulturlandskapet kommer att skapa förutsättningar för mer samisk konst och kultur under rimliga förutsättningar.

Man ska heller inte underskatta de effekter som kommer den samiska befolkningen till godo. Det ansvarstagande som är grundläggande för de samiska kulturverksamheterna där barn och unga står i fokus tillsammans med språkinsatser och att man agerar över hela Sverige.

Hur kan regionerna stärka samisk kultur kommunalt och nationellt? Denna kartläggning har vid flera tillfällen åberopat de krav som ställs på det

⁷ Se bilaga 1. Viermie K – ett nätverk för samiska kulturinstitutioner.

offentliga Sverige att genomföra särskilt positiva åtgärder som säkerställer att de samiska kulturella rättigheterna uppfylls. När nu Kultur i Norr har påbörjat en process som syftar till just detta finns det en position att ta där den kommunala och nationella nivån kan påverkas i samma riktning. Det finns en potential och en styrka att Kultur i Norr och Viermie K har en gemensam syn på vad som behöver göras.

En sorts "best practice" som kan tjäna som en modell för allt från kommuner till nationella kulturmyndigheter och regeringen. Utgångspunkten för en sådan modell kan vara samarbetsavtalet mellan Kultur i Norr och Viermie K, hur det genomförts och vilka effekter det kommer att få.

*Det offentliga Sverige behöver börja agera
och ta initiativ till förbättringar för hela
det samiska kulturlivet.*

7 Den svenska staten och Sametinget

Sveriges riksdag beslöt 1992 att inrätta Sametinget. Sametinget är både en svensk myndighet och ett samiskt parlament. Denna dubbla roll gör att Sametinget inte har eget självbestämmande utan snarare är rådgivande och en expert på samiska frågor. En del av Sametingets verksamhet är kulturnämnden och kulturförvaltningen som fördelar de kulturmedel den svenska staten ställer till förfogande.

Den ekonomiska utvecklingen från staten till Sametinget

Sametingets ekonomiska medel och möjligheten att själva fördela dessa medel till samiska kulturverksamheter och samiska kulturprojekt är en stor del av den samiska kulturbudgeten. Två kulturverksamheter är idag utpekade av regeringen som mottagare av de ekonomiska medlen - Giron Sámi Teáhter och Stiftelsen Gaaltje.

Från 1999 (då Giron Sámi Teáhter fördes in i kulturbudgeten) till 2020 har utvecklingen varit svag. Från 14,5 mkr 1999 till knappt 18 mkr 2020⁸. Sametinget själva betonar att om man tar hänsyn till prisökningen så täcker inte den låga höjningen ens det. I praktiken har anslaget urholkats sedan 1999. Och hur ser det då ut i vårt grannland Norge?

Jämförelse med Norge

Det norska sametingets medel till kultur skiljer sig åt från den svenska. I stället för knappa 18 mkr i Sverige är summan i Norge cirka 162 mnkr. Summan är alltså 9 gånger högre än i Sverige. Den här jämförelsen har gjorts tidigare, men det är fortfarande smått otroligt att inget har gjorts för att förbättra situationen på den svenska sidan av Sápmi.

Vad skulle kunna vara en rimlig utgångspunkt för en ekonomisk rättvisa?

Enligt Myndigheten för kulturanalys var de offentliga kulturutgifterna (stat, regioner, kommuner) sammanlagt 30,6 Mdr kronor 2019⁹. De offentliga kulturutgifterna är 2959 kr per svensk invånare.

En försiktig uppskattning av hur stora offentliga verksamhetsanslag som står samiska kulturverksamheter till förfogande landar på cirka 25 Mkr. Hur många samer som finns i Sverige är inte mätt på lång tid men en uppskattning är det finns cirka 40 000 samer i Sverige. De offentliga kulturutgifterna blir då 625 kr per samisk invånare

Rapporten har inte gått igenom projektmedel till samisk kultur, men skillnaden mellan de två folken är så stor att det är tydligt att den ekonomiska och kulturella rättvisan inte är uppnådd.

*Rättvist vore åtminstone om det var likvärdigt.
Det skulle innebära ett anslag på drygt 69 mkr
till Sametinget från den svenska staten.
En höjning med cirka 50 mkr.*

⁸ <https://www.sametinget.se/106945> Sametingets kulturpolitiska handlingsprogram 2018-2021 samt Regleringsbrev för Sametinget 2020 <https://www.esv.se/statsliggaren/regleringsbrev/?rbid=20387>

⁹ <https://kulturanalys.se/aktuellt/ny-statistik-minskade-utgifter-inom-flera-kulturomraden-2019/>

8 Särskilda utmaningar/områden som en samisk kulturverksamhet behöver förhålla sig till

När man betraktar den samiska kulturen och dess villkor är det lätt att fastna i den ekonomi som det skrivits mycket om ovan. Och, ja, det är helt centralt att förstå att det behöver tillföras rejäla resurser för att de samiska kulturverksamheterna ska kunna verka på ett rimligt sätt. Men det finns också andra områden där de flesta samiska kulturverksamheter har särskilda utmaningar att möta.

DE SAMISKA SPRÅKEN

De fem samiska språken (nord-, syd-, ume-, lule- och pitesamiska) innebär i praktiken att varje samisk kulturverksamhet till sin natur är flerspråkig. Även om inte alla samiska språk används hela tiden så finns det praktiska omständigheter att förhålla sig till. Det finns, lite beroende på vilken verksamhet man bedriver, ett ständigt behov av tolkar, översättare och språkcoacher. Det är inte bara en kostnad som tillkommer för en samisk

kulturverksamhet utan det är också kompetenser som är svårfunna då några av språken talas och skrivs av få personer.

KOMPETENS

Att den ekonomiska situationen är så mager för de samiska kulturverksamheterna på den svenska sidan av Sápmi innebär ett kompetensproblem. Det gäller både på den konstnärliga och på den administrativa sidan. Verksamheterna har varken tid eller ekonomiskt utrymme att utveckla kompetenserna som behöver återfinnas i organisationen.

Det som ställer till det ytterligare är att möjligheterna till kompetensutveckling och arbetstillfällen är så mycket större på den norska sidan av Sápmi. Det innebär att konstnärliga och administrativa nyckelpersoner ofta flyttar till samiska verksamheter i Norge.

GEOGRAFI OCH GRÄNSER

Bara ett så enkelt konstaterande att de fyra regionerna i norr till ytan är större än resten av Sverige ger en bild av hur stora områden som de samiska kulturverksamheterna behöver relatera till och så gott som möjligt täcka med det innehåll som produceras, arrangeras eller genomförs. Lägg sedan till att den samiska befolkningen ofta lever i mindre samhällen norrut och bilden kompliceras ännu mer.

Vidare innehåller hela Sápmi en mängd gränser som inte harmonierar med var till exempel samarbeten, turnéer, utställningar naturligt borde genomföras. Nationsgränserna skapar hinder för den rörligheten och för att försvåra ännu mer är Norge inte med i EU vilket skapar ytterligare hinder.

De som ger verksamhetsanslag förväntar sig också att verksamheterna ska agera lokalt, regionalt och nationellt. Allt detta sammantaget innebär en komplicerad situation för en samisk kulturverksamhet.

UTBUD OCH ARRANGÖRER

Tidigare i denna rapport har det skrivits om den påfrestning som det innebär att ständigt vara tillgänglig för att svara på frågor om samisk kultur.

Det finns få möjligheter för samiska och svenska kulturarrangörer att få fram information om vilka konstnärer, utställningar, turnéer, artister som är tillgängliga och med vilka produktioner eller repertoarer. Det finns inga samiska utbudsdagar vare sig fysiskt eller digitalt.

De samiska arrangörer som finns idag förutom de sex kulturverksamheterna (där till exempel Sameföreningen i Stockholm är en tydligt arrangerande verksamhet) är till exempel de samiska samordnare som återfinns hos de samiska förvaltningskommunerna. De är i dagsläget 25 personer som bland annat har till uppgift att erbjuda samisk kultur riktad särskilt mot barn och unga samt de äldre i den samiska befolkningen. Andra arrangörer kan vara mindre samiska föreningar och gemensamt för många är behovet av att stärka deras arrangörskunskaper samt bättre samordna det som erbjuds.

HELA DEN SAMISKA KULTURELLA INFRASTRUKTUREN BEHÖVER STÄRKAS

Avslutningsvis landar rapporten i att det stora övergripande behovet är att stärka hela den samiska kulturella infrastrukturen. En spegling av det svenska kulturpolitiska systemet där det finns resurser för bidragsgivning, stabila kulturinstitutioner, stöd till produktion, arrangörer, stipendier till konstnärer, museer. Allt utformat av samiska experter som förstår och är grundade i den samiska kultursynen.

Det är en hög ambition att komma dit och det kommer i så fall sannolikt att krävas ett samspel mellan kommun, region, nation och de nordiska länderna.

9 Analys och förslag på insatser

Stärk hela det samiska kulturlivet

Hela den samiska kulturella infrastrukturen behöver ekonomisk förstärkning. Men innan vi kommit så långt måste man starta någonstans. Den första prioriteringen är att skapa rimliga förutsättningar för långsiktiga stabila samiska kulturinstitutioner som kan agera som motorer för hela det samiska kulturlivet. Till det krävs ökade ekonomiska resurser. Analysen delas av Sametinget och är en deras främsta kulturpolitiska prioriteringar. Det regionala perspektivet föreslås vara både att stärka de samiska kulturverksamheter som finns inom regionen samt att gemensamt stärka interregionala insatser som bland annat kan vara något eller några av de förslag som kommer nedan.

Ur ett statligt myndighetsperspektiv är Canada Arts Councils¹⁰ inrättade urfolksavdelning med urfolkspersonal i ledning, administration och bedömningsgrupper av stort intresse och borde kunna tjäna som inspiration för statliga kulturmyndigheter som Statens kulturråd. I korthet en 3-årig inledning med ökade resurser för varje år. Inklusive nya stödområden inrättade efter kultursynen hos de kanadensiska urfolken.

Ur ett ekonomiskt och kulturellt rättviseperspektiv föreslår denna rapport att en ekonomisk rättvisa mellan de två folken i Sverige uppnås genom att väsentligt öka det statliga stödet till Sametingets kulturavdelning.

FÖRSLAG:

Regionalt: En trappstegsmodell där ökade finansiella resurser möjliggörs för samiska kulturverksamheter inklusive Viermie K. Trappan innebär att ekonomi tillförs stegvis så att de samiska kulturverksamheterna kan växa på ett hållbart sätt.

Statliga myndigheter: Utred och genomför en förändring av hur de statliga kulturmyndigheterna bättre kan stödja hela det samiska kulturlivet med inspiration från Canada Arts Council.

Den svenska staten: Öka anslagen till Sametinget vad gäller kultur till åtminstone 69 mkr så att en ekonomisk och kulturell rättvisa kan uppnås mellan de två folken i Sverige.

¹⁰ <https://canadacouncil.ca/funding/grants/creating-knowing-sharing>

Skapa ett samiskt kompetenscentrum

Underfinansieringen har också haft konsekvenser när det gäller både konstnärlig och administrativ kompetens. Det finns helt enkelt inte ekonomi för vare sig anställningar eller kompetenshöjande insatser. Dessutom är arbetsvillkoren på den norska sidan av Sápmi betydligt bättre vilket ger en "brain drain" dit. För att en växande samisk kulturell infrastruktur ska fungera behövs utbildningar och kompetenshöjningar inrättade efter det samiska sättet att lära.

FÖRSLAG:

Interregionalt: Utveckla Viermie K till ett kompetenscentrum där det finns expertis runt rådgivning, produktion, kulturpolitik, förhandlingsstöd, information som är tillgänglig för hela det samiska kulturlivet genom att tillföra interregionala medel från Kultur i Norr och med utvecklingsmedel från Statens kulturråd.

Framtida behov: Ledarskapsprogram, konstnärliga utbildningar som utreds av kompetenscentrumet självt. Beakta möjligheten att vara en del av kommande utbildningsinsatser med andra aktörer.

Skapa ett resurscentrum för samiska språk

Förutom att varje samisk kulturverksamhet behöver arbeta med och förhålla sig till de fem samiska språken (på den svenska sidan) så finns det särskilda behov inom kulturområdet. Bland annat behövs det kontinuerligt tolkar, översättare och språkcoacher med kulturkompetens. Mycket tid går att enskilt leta fram dessa kompetenser, och dessutom är de i vissa fall mycket svårfunna. Genom att samverka med hela det samiska kulturlivet och andra samiska aktörer som har liknande behov kan dessa behov uppfyllas.

FÖRSLAG:

Regionalt/interregionalt. Gå djupare i att utveckla ett förslag på hur ett resurscentrum för samiska språk kan se ut genom att ge ett uppdrag till Tjállegoahte som redan har stor kompetens i frågan. Beakta möjligheterna att samverka med till exempel SVT, SR, Sametinget, SSR och andra samiska aktörer.

Tillgängliggör utbud och stärk arrangörskapet

Det finns idag ingen plats som samlar information om vilket samiskt kulturutbud som finns. I nuläget finns kunskapen hos enskilda samiska kulturverksamheter och hos enskilda individer. I ett nätverksmöte mellan de samiska samordnarna och Viermie K efterfrågades ett samlat samiskt kulturutbud. Arrangörskapet behöver förstärkas och utvecklas hos de samiska arrangörerna som idag består främst av samiska föreningar och de samiska samordnarna. Det behöver finnas strukturer som svarar mot dessa behov som är en central del av den samiska kulturella infrastrukturen.

FÖRSLAG:

Regionalt/interregionalt: En del av Viermie K: föreslagna verksamhet som samiskt kompetenscentrum riktas mot utbud och arrangörskap. Inledningsvis samlas det samiska kulturutbudet i en digital kulturutbudskatalog. Där samsas både konstnärer och artister med kulturproduktioner och utställningar. Samla de aktiva samiska arrangörerna och utforma hur en samisk arrangörsutveckling kan se ut.

Målsättning: Att lämna över verksamheten till ett samiskt arrangörsnätverk efter några år.

Inrätta en nomadisk mötesplats för samisk kultur och samiska konstnärer

De stora geografiska avstånden i norr och det faktum att Sápmi sträcker sig över fyra länder innebär att det finns få tillfällen för kulturverksamheter att mötas, dela erfarenheter och finna nya samarbeten. De mötesplatser (till exempel Samiska veckan i Umeå, Kultur Sápmi, festivaler) som redan existerar har idag inte forum för just detta.

Genom att samverka med hela det samiska kulturlivet och andra samiska aktörer som har liknande behov kan dessa behov uppfyllas.

FÖRSLAG:

Interregionalt/statligt: Ge Viermie K i uppdrag att ge ett förslag på hur en återkommande nomadisk mötesplats där samiska kulturverksamheter och konstnärer möts kan se ut. I förslaget bör möjligheterna att samverka/samarbeta med redan existerande mötesplatser beaktas.